

Başvuru: 09.11.2019

Kabul: 11.12.2019

Atıf: Saygılı, Serdar ve Oya Çetintaş. “Trajediler Çağında Ortak Bir Yaşam Arayışı Olarak Aliya İzzetbegoviç’in Siyaset Felsefesi”. *Temaşa Felsefe Dergisi* 12 (2020): 4-16.

Trajediler Çağında Ortak Bir Yaşam Arayışı Olarak Aliya İzzetbegoviç’in Siyaset Felsefesi¹

Serdar Saygılı²

ORCID ID: 0000-0003-1986-6448

Oya Çetintaş³

ORCID ID: 0000-0003-2645-6914

Öz

Aliya İzzetbegoviç, yaşamını halkının özgürlüğüne adanmış önemli bir siyasi liderdir. İzzetbegoviç, farklılıkları ile öne çıkan bir coğrafyada insanların birlikte nasıl yaşayabileceği sorusu üzerine özgün düşünceler üretmiştir. Onun düşünceleri ve eylemleri eski Yugoslavya’daki komünist ve faşist ideolojiler sebebiyle özgürlüğe kavuşamayan, savaş ve soykırımla yüzleşen Boşnakların ulusal geleceğine yön vermiştir. İzzetbegoviç, samimi bir inanç ve iyi eylemler üzerine inşa ettiği düşünce dünyasını siyasi yaşamına yansıtmaya çalışmıştır. İzzetbegoviç’in siyaset anlayışı, İslami ahlak anlayışı çerçevesinde ortaya çıkmıştır. İslam’ı yalnızca bir inanç olarak görmeyen İzzetbegoviç, İslam’ın yaşamın bütün alanlarında var olmasını istemiştir. O, İslam inancı ile temellendirdiği siyasi perspektifi doğrultusunda halkının bağımsız bir ulus olarak yaşamasını sağlamıştır. Bosna-Hersek’in bağımsızlığı, öteki ezilmiş ulusların bağımsızlığı için güçlü bir siyasi model teşkil etmiştir. Bununla birlikte İzzetbegoviç, ahlakın insanı hayvandan farklılaştıran ve insana şahsiyet kazandıran önemli bir değer olduğunu düşünmüştür. Ona göre, insan ile hayvan arasındaki en önemli ayrımsal fark, ahlak ve ahlaki irade sahibi olmaktan gelmektedir. Ahlak için özgürlüğün ön şart olduğunu düşünen İzzetbegoviç, totaliter yönetimlerin insanı değersizleştirdiğini belirtmiştir. O, bireye ve topluma hiçbir hak tanımayan baskıcı totaliter yönetimler karşısında özgürlük, eşitlik, adalet ve demokrasi uğruna halkıyla birlikte savaşarak Bosna-Hersek Cumhuriyeti’nin bağımsızlık kazanmasını sağlamıştır. Görüldüğü üzere İzzetbegoviç’in siyaset anlayışı günümüz dünyasının totaliter, emperyalist, oportünist ve pragmatist siyaset anlayışlarına karşı önemli bir alternatif durumundadır.

Anahtar Kelimeler: İzzetbegoviç, Siyaset, İnsan, Ahlak, Adalet, Eşitlik, Özgürlük, İslam

Political Philosophy Of Aliya Izzetbegovic As Search A Common Life In The Age Of Tragedies

Abstract

Aliya Izzetbegovic is an important political leader who devotes life to the freedom of his nation. Izzetbegovic produced that ideas about how people can live together in a geography with differences. His ideas and actions guided the future of Bosniaks who were not free because of communist and fascist ideologies in the former Yugoslavia and faced war and genocide. Izzetbegovic tried to reflect the world of thought that built on sincere faith and good actions to the political life. Izzetbegovic’s understanding of politics emerged from the Islamic moral understanding. Izzetbegovic, who did not see Islam as a mere belief, wanted him to reign in all spheres of life. Izzetbegovic has ensured that its people become an independent nation in line with its political perspective based on Islamic faith. Izzetbegovic presented strong political model for the independence of other oppressed nations. However, İzzetbegovic thought that morality was an important value differentiates from animal and gives people personality. The most important distinction between man and animal is to have moral and moral freedom. Izzetbegovic, who regarded freedom as a prerequisite for morality stated independence that totalitarian administrations deprive people. Izzetbegovic ensured the of the Republic of Bosnia and Herzegovina by fighting with her people for freedom, equality, justice and democracy in the face of oppressive totalitarian administrations that gave no rights to society and the individual. So, Izzetbegovic’s understanding of politics is an important alternative to today’s totalitarian, imperialist opportunist and pragmatist politics.

Keywords: Izzetbegovic, Politics, Human, Morality, Justice, Equality, Freedom, Islamic

¹ Bu makale, Mayıs 2018 tarihinde Oya Çetintaş’ın Dr. Öğretim Üyesi Serdar Saygılı danışmanlığında tamamladığı “Aliya İzzetbegoviç’in Siyaset Felsefesi” isimli yüksek lisans tezi esas alınarak üretilmiş bir yayındır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sistemik Felsefe ve Mantık ABD. (e-posta: serdarsaygili@erciyes.edu.tr).

³ Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Felsefesi ABD. (e-posta: cetintas.o@gmail.com).

Giriş

Aliya İzzetbegoviç⁴, Avrupa coğrafyasında ve Müslüman ülkelerde yakından tanınan, soğuk savaş döneminde Balkan siyasetine yön vermiş önemli liderlerden birisidir. İzzetbegoviç'in siyaset anlayışı, Kıta Avrupası'nda Bosna-Hersek halkının geleceğini şekillendirmede başat rol oynamıştır. Dünya siyasetinin güç odakları 1990'lı yıllarda Bosna-Hersek'in bağımsızlığını engellemeye çalışsa da bugün Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Avrupa'nın merkezinde Müslüman halkı ile özgürce yaşayan ve bu özgürlüğü İzzetbegoviç ve arkadaşlarının haklı mücadelesine borçlu olan çok uluslu bir cumhuriyettir.⁵

İzzetbegoviç, çok uluslu Balkan coğrafyasında kendilerini Bosnalı Müslümanlar ve/veya Boşnaklar⁶ olarak tanımlayan, gerek yaşam biçimleri gerekse dini inançları ile Sırp ve Hırvat toplumundan ayrılan halkın siyasi lideri olmuştur. Balkanlardaki yaşamın Boşnak ulusunun özgür yaşam idealinden, toplumsal değerlerinden ve inançlarından uzak olması İzzetbegoviç açısından kabul edilemez bir durumdur.⁷ İzzetbegoviç'in, Boşnakların Balkan topraklarında özgürce yaşaması, değerlerini yaşatması, öteki halklarla eşit olması ve İslam dininin kendi bölgelerinde yayılması yönündeki düşünceleri⁸ onun herhangi bir baskıcı ideolojiyi reddeden inancının ve bakış açısının ürünüdür. İzzetbegoviç'e göre, İslam'ı kabul eden bireylerin ve toplumların başka herhangi bir ideal için yaşaması söz konusu değildir. Bu sebeptendir ki, Müslüman bireylerin ve toplum-

⁴ Aliya İzzetbegoviç, 8 Ağustos 1925 tarihinde Bosna-Hersek'in Bosanski Şamac şehrinde doğmuştur. Aslen Belgradlı olan İzzetbegoviç'in ailesi, orada milliyetçi çatışmalara maruz kaldıkları için Bosanski Şamac'a göç etmiştir. İzzetbegoviç'in dedesi İzet Bey, Boşnaklar için saygın bir kişilik olmasından dolayı 1863 yılında Sultan Abdülaziz tarafından kendisine 'Bey' unvanı verilmiştir. Aile, Begoviç (Beyzade) soyadını böylelikle kullanmaya başlamıştır. İki yaşından itibaren Saraybosna'da yaşayan İzzetbegoviç, eğitimini bu şehirde tamamlamıştır. Önce Ziraat Fakültesi'nde daha sonra Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gören İzzetbegoviç'in mesleği avukatlıktır. İzzetbegoviç, üç çocuk babasıdır. Hüseyin Yorulmaz, *Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç* (İstanbul: Hat Yayinevi, 2015), 15-72. İzzetbegoviç, yaşamı boyunca krallıktan sosyalist rejime geçiş, II. Dünya Savaşı, soğuk savaş, milliyetçi çatışmalar, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlık mücadelesi gibi ciddi siyasi, ekonomik ve insanî krizlere tanık olmuştur. Diğer yandan İzzetbegoviç, felsefi, dinî, siyasi görüşleri ve Genç Müslümanlar Teşkilatı üyeliği nedeniyle iki defa hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu süreçte kendini düşünsel üretime veren İzzetbegoviç, Bosna-Hersek'i bağımsızlığa götüren yolun zeminini hazırlamıştır. Mahmut Hakkı Akın, *Çağa İz Bırakan Liderler Aliya İzzetbegoviç* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2017), 9-34. İzzetbegoviç, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde iki defa Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. Hayatının her noktasında İslami duruş sergilemeye çalışan İzzetbegoviç, 19 Ekim 2003 tarihinde vefat etmiştir. Mahmut Hakkı Akın ve Faruk Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelecisi ve İslam Düşünüürü* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2016), 26-27. Aliya İzzetbegoviç'in başlıca eserleri arasında *İslam Deklarasyonu*, *Doğu Batı Arasında İslam*, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, *Tarihe Tanıklığım*, *Bosna Mucizesi-Konuşmalar*, *Köle Olmayacağız* isimli çalışmalarını saymak mümkündür. Asım Öz, *Aliya İzzetbegoviç Geleceği Yenilemek* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2017), 9.

⁵ Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde üç Cumhurbaşkanlığı Konseyi, üç Başbakan, on üç Hükümet, on altı Parlamento, üç yüzü aşkın bakan ve bunların yanında uluslararası temsilciler bulunmaktadır. Bununla birlikte Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin temelini Bosna-Hersek Federasyonu oluşturmaktadır. Bu federasyon içerisinde on kanton bulunmaktadır. Ayrıca Sırp Cumhuriyeti ve özel Brčko Bölgesi bu Cumhuriyetin diğer idari yapılarıdır. Cemile Halilović Tekin, *Bosna-Hersek Devleti 1991-2011* (Konya: Çizgi Kitabevi 2012), 44-49.

⁶ Tarihsel süreçte Katolik ve Ortodoks çatışmalarının arasında kalan Bosna Kilisesi, Ortaçağ boyunca Bogomil öğretisini benimsemiştir. Bu öğretinin kökleri Bulgaristan'daki Hıristiyan mezhebine dayanmaktadır. Misyonu, bölgenin Bizanslaştırılmasını ve Latinleştirilmesini önlemek olan Bogomillik, dünyayı ışık ve karanlık ilkeleri üzerine kurulu kabul etmekle birlikte teslis inancını reddetmiştir. Tanıl Bora, *Bosna Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1993), 18-19. Bogomil inancına mensup Slav kökenli Bosnalılar, 14. ve 15.yüzyıllarda topluca İslam'ı kabul etmişlerdir. İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası* (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2016), 26-27.

⁷ Aliya İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, çev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan, Hanife Öz (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017c), 14.

⁸ Admir Jerkovic, "Aliya Machiavelli'ye Karşı", *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Ö. H. Özalp ve K. Gültürk (İstanbul: Etkin Ajans, 2010), 35.

ların kral, padişah, sultan, parti gibi dünyevi kişilere ve kurumlara teslimiyeti mümkün değildir.⁹ Dolayısıyla İzzetbegoviç için herhangi bir ulusun kendi topraklarında, kendi kültürü, kendi inancı ve kendi değerleri doğrultusunda özgür bir biçimde yaşaması hayati bir önem taşımaktadır.

Günümüzde ‘Bilge Kral’, ve/veya ‘Bilge Lider’ gibi isimlerle anılan İzzetbegoviç, düşünceyi hayatının merkezine yerleştirmiştir. Onun; insan, ahlak, adalet, eşitlik, özgürlük ve İslam gibi konulardaki fikirleri doğrudan siyaset anlayışına kaynaklık etmiştir. İzzetbegoviç’in siyaset anlayışını anlayabilmek için öncelikle onun insan hakkındaki düşüncelerini öğrenmek gereklidir. Öyle ki, İzzetbegoviç, insanın Allah tarafından yaratılmış, maddi ve manevi boyutları olan dual bir varlık olduğunu belirtmiştir. İnsan, maddi boyutları ile hayvanlarla ortak yönler de taşımaktadır. Ona göre insan, ruhi boyutu ile diğer varlıklar arasında özel bir konuma sahiptir.¹⁰ İzzetbegoviç, ‘Doğu Batı Arasında İslam’ isimli eserinde bu hususla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “İnsan ile hayvan arasındaki kesin fark fiziki veya akli değil, her şeyden önce manevidir.”¹¹ Bu açıdan İzzetbegoviç’in insan hakkında vurguladığı konulardan birisi yaratılmış olan insanın dinî, felsefî ve estetik yönelimleri ile hayvandan ayrılan, bu yönelimlerini Allah’a yaklaşmak için gerçekleştiren *şahsiyetli* bir varlık olduğudur. İzzetbegoviç’in din, dram, edebiyat, oyun, folklor, söylene, etik, estetik, felsefe, müze, kütüphane, siyaset, hukuk gibi alanlarda belirttiği her insan eylemi, ona göre Allah ve insan arasında semada gerçekleştirilen konuşmanın farklı tezahürleridir.¹² Görüldüğü üzere İzzetbegoviç açısından insan, doğada ki diğer canlılar gibi mekanik bir biçimde yaşayan sıradan canlı değildir. İnsan, Allah tarafından yaratılmış, söylemleri ve eylemleri ile yaratıcısına ulaşma arzusunda olan özel bir varlıktır.

İzzetbegoviç, insanın bütün bilimlerin açıklamalarından fazlası olduğunu düşünmüştür. Onun insan anlayışı, materyalistlerin insanı mükemmel makine ve/veya hayvan olarak gören kabulleri karşısında yer almıştır. Öyle ki, onun açısından insan dine inanma, oyun oynama, kurban sunma, tabulara sahip olma, Tanrıya inanma veya inanmama yönünde irade sergileme ve ahlaki varlık olma gibi durumlar sebebiyle makineden farklılaşan ve hayvana indirgenemeyecek olan *özelliklere* sahiptir.¹³ Dolayısıyla İzzetbegoviç’in belirttiği anlamda insan olabilmek biyolojik yaşamının ötesinde birtakım değerlerle birlikte iradi olarak söylemde ve eylemde bulunmayı gerektirmektedir.

İzzetbegoviç, insan yaşamını dual olarak değerlendirmiştir. O, İslam inancına bağlı olarak kabul ettiği yaşam düalizmini dünya ve ahiret olarak kategorize etmiştir.¹⁴ İzzetbegoviç’e göre komünizm gibi ideolojiler yeryüzü krallığı kurma ütopyası ile maddi boyutu, dini öğretiler Tanrısal krallık kurma idealiyle manevi boyutu ön plana çıkarmışlardır. İzzetbegoviç’in üçüncü yol olarak nitelendirdiği İslam ise yaşamın maddi ve manevi boyutlarını sentezleyen önemli dini inanç durumundadır.¹⁵ İzzetbegoviç, üçüncü yol olarak kabul ettiği İslami bakış açısıyla siyaset anlayışını temellendirmiştir. Ona göre siyasetin amacı, beden ve ruhen uyum içinde yaşayan bireyler yetiştirmek, kanunları bu uyumu koruyacak şekilde tasarlamak ve insanın dün-

⁹ Aliya İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, çev. Sanela Crnovrsanin, Mirela Crnovrsanin Kurtali (İstanbul: Yarın Yayınları, 2016), 20.

¹⁰ Akın, *Çağa İz Bırakan Önderler*, 40-41.

¹¹ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017a), 48.

¹² İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 87.

¹³ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 34-43.

¹⁴ Yorulmaz, *Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç*, 108.

¹⁵ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 31-32.

ya ve ahiret mutluluğunu sağlamak olmalıdır.¹⁶ Dolayısıyla İzzetbegoviç'in siyaset anlayışı, İslam inancıyla sentezlenmiş özgün perspektifin ve yaşam pratiğinin siyasete yansımalarıdır.

1. Aliya İzzetbegoviç'in Söylemden Eyleme Geçiş Aşaması

İzzetbegoviç, Boşnak isminin tanınmadığı, Boşnak haklarının kanun ile korunmadığı, eğitimin özellikle Sırp milliyetçiliği ile şekillendirildiği, dini hayatın ise komünist baskılara maruz kaldığı ortamda kendisi gibi düşünen bir grup ile 'Genç Müslümanlar Teşkilatı'¹⁷ adı altında örgütlenmiştir. Bu teşkilatın amacı, Boşnakların özgürlüğünü, değerlerinin yaşatılmasını ve kültürünün geliştirilmesini sağlamaktır. Ayrıca teşkilat sadece Bosna-Hersek'te değil, dünya ölçeğinde Müslümanları ümmet bilinci ile harekete geçirecek güç olmayı da hedeflemiştir.¹⁸ Dolayısıyla İzzetbegoviç ve arkadaşları ideallerini gerçekleştirme sürecinde Genç Müslümanlar Teşkilatı ile söylemden eyleme geçmiştir.

İzzetbegoviç'in komünizm karşıtı siyaset anlayışı, bu teşkilat ile gerçekleştirdikleri eylemlerde kendisini göstermiştir. Öyle ki, II. Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'daki Alman işgaline karşı çeşitli direniş hareketleri ortaya çıkmıştır. İşgale karşı ilk direnişi Sırp milliyetçileri örgütü Çetnikler başlatmıştır. İşgale karşı mücadele eden diğer örgüt General Tito liderliğindeki partizanlardır.¹⁹ Bununla birlikte komünist Partizanların 1945 yılında Saraybosna'ya girmelerine ve halkı baskı altına almak istemelerine tepki olarak İzzetbegoviç ve arkadaşları, Müslüman derneği 'Preporod' etrafında gösteri düzenlemiştir. Onlar bu gösteride komünizmin dini inancı bir nevi afyon kabul eden anlayışına ve totaliterliğine karşı çıkmışlardır.²⁰ İzzetbegoviç ve arkadaşlarının 1945'deki söylemleri ve eylemleri, onların 1946-1949 yılları arasında hapis cezası çekmelerine neden olmuştur.²¹ Bununla birlikte İzzetbegoviç, 'İslam Deklarasyonu' isimli eserindeki düşünceleri sebebiyle Yugoslavya'da karşı devrim yaparak İslam Devleti kurmak istemekle suçlanmış ve yargılanmıştır. O, Saraybosna Davası²² kararlarınca, 1983-1989 yılları arasında, beş yıl sekiz ay hapis cezasına çarptırılmıştır.

2. Aliya İzzetbegoviç'in Siyaset Anlayışı

Siyaset sözcüğü derin anlamlar ihtiva eden bir kavramdır. Bu durum insanlık tarihiyle başlayan siyasetin onu değerlendirenin bakış açısına göre farklı anlamlar içermesinden kaynaklanmaktadır.²³ Siyaseti, iktidarı ele geçirmek için toplumsal çatışma alanı olarak kabul eden görüşler olduğu gibi onu toplumsal bütünlük ve

¹⁶ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 24.

¹⁷ İzzetbegoviç, Genç Müslümanlar Teşkilatı ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: "1940'ların başlarında Genç Müslümanlar hareketi ortaya çıktığında Müslüman dünya çok kötü durumdaydı. Bağımsız olan sadece birkaç Müslüman ülke vardı. Biz bunu kabul edilemez bir durum ve İslam'ı da özünü muhafaza ederek kendisini güncele taşıyabilmesi gereken canlı bir fikir olarak görüyorduk." İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 18.

¹⁸ Yorulmaz, *Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç*, 52.

¹⁹ Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, 43-45.

²⁰ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 13-20.

²¹ Fatih Ali Hasaneyn Muhammed Şerif, *Bilinmeyen Aliya*, çev. Dr. Ali Cançelik (İstanbul: Şule Yayınları, 2018), 34-36.

²² İzzetbegoviç'in, Saraybosna Davası'ndaki son sözleri şunlar olmuştur: "Müslümanım ve Müslüman kalacağım. Kendimi dünya-daki İslam davasının bir savaşçısı olarak gördüm ve ömrümün sonuna kadar da böyle kalacağım. Çünkü İslam, benim için güzel ve ulvî olan her şeyle eş anlamlı ve Müslüman halkların umudunun ve daha iyi bir geleceğinin, özgür ve şerefli bir şekilde yaşama-larının, kısaca benim için yaşamaya değer her şeye yönelik bir vadin adıdır." Zehrudin İsakoviç, "Aliya İzzetbegoviç 1925-2003 Biyografisi", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 229 (2016): 183.

²³ Derda Küçükcalp, *Siyaset Felsefesi* (Bursa: Dora Basım Yayın, 2016), 5-6.

ortak iyiyi gerçekleştirmek için aracı olarak kabul edenler de olmuştur.²⁴ Siyaset sözcüğünün birçok tanımı olmasına karşın üzerinde herkesin hemfikir olduğu tam tanımı da yoktur. İlk Çağ filozoflarından Aristoteles'e göre siyaset, yurttaşların toplumu ilgilendiren konularla ilgili yapmış olduğu tüm şeylerdir.²⁵ Bununla birlikte siyaset, belli bir coğrafya üzerinde yaşayan insanların kolektif düzen oluşturmak, düzen içinde kendilerini yönetmek amacıyla geliştirmiş oldukları kurumlar, araçlar ve süreçler bütünüdür.²⁶ Siyaset, devlet işini düzene koyma ve yürütme faaliyetiyle ilgili alandır.²⁷ İzzetbegoviç ise siyaseti hayatın kendisi gibi çelişkiler içeren özel bir kavram olarak değerlendirmiştir.²⁸

İzzetbegoviç'in yaşamında entelektüel kimliğinin siyasi kimliğini öncelendiği görülmektedir. Yoğun siyasi, ekonomik ve toplumsal değişmelerin içerisinde yetişen İzzetbegoviç, olayları anlamlandırma çabası içinde düşünce dünyasını geliştirmeye odaklanmıştır. Yıllar geçtikçe entelektüel kimliğini geliştiren İzzetbegoviç, siyaset anlayışının temeline İslam referanslı ahlak ilkelerini yerleştirerek birikimini siyaset anlayışına yansıtmaya çalışmıştır. İzzetbegoviç açısından siyaset öncelikle ahlak kavramıyla birlikte ele alınmalıdır. Zira İzzetbegoviç için ahlak, insanın nasıl yaşaması gerektiği noktasında yol gösterici konumdadır.²⁹ Dolayısıyla İzzetbegoviç açısından siyaset, ahlak gibi yaşamsal tercihlerle ilgili gerçeklikler ihtiva etmektedir.

Öte yandan İzzetbegoviç, hayatı boyunca krallık, faşist diktatörlük, sosyalist federal cumhuriyet ve cumhuriyet yönetimlerini tecrübe ederek bunların yaşama etkilerini değerlendirmiştir. İzzetbegoviç, bütün bu tecrübeler doğrultusunda Bosna-Hersek'te Müslüman halka karşı zulme izin vermeyen, dinlerin, ulusların ve fikirlerin eşitliğine dayalı cumhuriyet yönetimi tesis etmek istemiştir.³⁰ Bununla birlikte İzzetbegoviç'in siyasette yer aldığı yıllar uzun savaş diplomasisi dönemine denk gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı dönemi ise savaş sonrası yapılanma şartları içinde geçmiştir. Bu bakımdan siyaset, onun kendi felsefesini siyasal yaşama uygulamaya çalıştığı yıllar olarak da kabul edilebilir.³¹

İzzetbegoviç, siyasetin insana menfaat ile değil, ödev ahlakı ve/veya sorumluluk ile yaklaşması gerektiğini belirtmiştir. Örneğin, herhangi bir devletin sağlık politikaları doğrultusunda yaşlılara ve ölümcül hastalara hizmet vermesini faydalı ve/veya rasyonel görmeyenler olabilir. Ancak böyle olması yaşlı veya ölümcül herhangi bir hastanın tedavi olmasına engel olmamalıdır. Zira ahlak, yararlılık ölçütüyle değerlendirilmemelidir. İzzetbegoviç, samimi niyet ile yürütülmesi gereken yaşamın ve siyasetin parolasının Kur'an ayetlerinde vurgulanan şu isteklerde saklı olduğunu düşünmüştür: "(...) *iman etmek ve iyi amellerde bulunmak*."³² Bununla birlikte İzzetbegoviç, Allah inancı olanların ödev ahlakı, olmayanların çıkarıcılık ile hareket ettiği şeklinde genellemede bulunmamıştır. Çünkü ona göre, ahlaklı ateistler ve ahlaksız dindarlar bu konuda istisna oluşturmaktadır. Yine de onun için kesin olan şey Allah inancı olmadan ahlaki sistemin kurulamayacağıdır.³³

²⁴ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001), 17-18.

²⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 326.

²⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014), 194.

²⁷ "Siyaset", *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, 01.11.2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?kelime=siyaset> adresinden alınmıştır.

²⁸ Aliya İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, çev. Hasan Tuncay Başoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017b), 161.

²⁹ Recep İhsan Eliaçık, *Aliya İzzetbegoviç Yenilikçi Müslüman Düşünürler Dizisi 2* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2016), 83.

³⁰ Aliya İzzetbegoviç, *Bosna Mucizesi-Konuşmalar*, çev. Fatmanur Altun, Rifat Ahmedoğlu (İstanbul: Yöneliş Yayıncılık, 2003), 42.

³¹ Mahmut Hakkı Akın, "Aliya İzzetbegoviç'in Entelektüel Mirası", *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Ö. H. Özalp ve K. Gültürk (İstanbul: Etkin Ajans, 2010), 101.

³² İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 161-186.

³³ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 553.

Dolayısıyla İzzetbegoviç, siyaset anlayışında değerlerden yoksun pragmatizmi doğru bir yaklaşım tarzı olarak görmemiştir.

Ahlakın kaynağını Allah olarak kabul eden İzzetbegoviç, böylelikle Kant'ın ahlak yasasına özgürlük konusunda dini yorum getirmiştir. Öyle ki, Kant'a göre, herhangi bir eylemin özgürlük alanında kabul edilmesi için evrensel ve mutlak bir ahlak yasasına ihtiyaç vardır. İzzetbegoviç'e göre, böyle niteliğe sahip ahlak yasasını oluşturmak insanı aşan bir konudur. Ona göre, ahlak yasasının koyucusu Allah'tır. İzzetbegoviç'e göre, insanların özgürlüğü ancak Allah'ın emirlerine uyarak tezahür edebilir. Zira özgürlüğün imkânı İzzetbegoviç için ancak aşkın varlığın imkânı ile mümkündür.³⁴ Bununla beraber İzzetbegoviç, yasalara uyması gerektiği için yasalara uyan kişileri ahlaklı kabul etmemiştir. Ona göre, alışkanlık ve/veya korku kişiyi harekete geçiren şeyler olsalar da samimi niyetten uzak olduklarından ahlaki değillerdir. Bu bakımdan İzzetbegoviç, niyetlerin vicdan ile ilgili olduğunu düşünmüştür.³⁵

İzzetbegoviç'e göre fizik için mekân, ahlak için özgürlük olmazsa olmaz şarttır.³⁶ İzzetbegoviç, gerçek ahlak ve ahlaklı siyaset için zorunlu kabul ettiği özgürlük ile ilgili olarak 'Bosna Mucizesi-Konuşmalar' isimli eserinde şunları söylemiştir:

"Bizim kendi amacımız -bundan sonra ne olacağına bakmaksızın- Bosna'nın kendi içinde kimsenin dini inancı, milliyeti ve siyasi düşüncesi yüzünden sürülmediği bir ülke olmasıdır. Bu formülü sık sık neredeyse aynen tekrarlıyorum. (...) Bu formül pratikte en yüksek düzenin ilkesine, özgürlük ilkesine bağlılığımızın ifadesidir. Özgürlük ise hayatımıza anlam veren şeydir. Özgürlük, bu hayatı kolaylaştırıyor. Özgürlük, bu zor ve çetin mücadelemizi parlak ışığı ile bizleri aydınlatıyor."³⁷

Diğer yandan İzzetbegoviç, düşünce dünyasında eşitlik kavramına önem vermiştir. O, 'Doğu Batı Arasında İslam' isimli eserinde insanların eşitliğinin ve kardeşliğinin insanları Allah'ın yaratması durumunda mümkün olacağını belirtmiştir. İzzetbegoviç'e göre, insanların bu eşitliği ancak manevi eşitlik olabilir. Çünkü insanlar fiziki veya entelektüel yönden birbirleriyle eşit değildir. Ona göre eşitlik, insanın şahsiyet olarak değerinden kaynaklanmaktadır. İnsanın manevi yönüne vurgu yapan İzzetbegoviç, bu konuda şu açıklamada bulunmuştur: "*İnsanın ruhi tarafını tanımazsanız insanların eşitliğinin dayandığı yegâne esas kaybedersiniz.*"³⁸ İzzetbegoviç, İslam dininin insanları toplumsal sınıflara ayırmaya karşı olduğunu belirtmiştir. Çünkü dini ve ahlaki hareket olan İslam düşüncesine göre, ahlaki ölçütlerin dışında kalan hiçbir sınıflandırma kabul edilemez. Şayet insanlar sınıflandırılacak ise bunun manevi ve etik değerlere dayanması gerekir.³⁹ İzzetbegoviç, bu düşüncesi doğrultusunda aşırı milliyetçiliğin ideoloji olduğunu ve özünde Allah inancının olamayacağını belirtmiştir.⁴⁰

³⁴ Muhammet Enes Kala, "İzzetbegoviç ve Sartre'da Tek Kavram İki Pergel: İki Farklı Özgürlük Tasavvuru", *Hece Edebiyat Dergisi* 229 (2016): 397-398.

³⁵ İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 46.

³⁶ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 170.

³⁷ İzzetbegoviç, *Bosna Mucizesi-Konuşmalar*, 188.

³⁸ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 78.

³⁹ İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 51.

⁴⁰ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 550-551.

İzzetbegoviç, aşırı milliyetçi Sırp ve Hırvat askerlerinin Bosna'daki eylemlerini faşizm olarak nitelemiştir.⁴¹ O, yaşadığı dönemde maruz kaldığı faşizm, Nazizm gibi ideolojilerin gelecekte yok olacağına inanmıştır.⁴² Bununla birlikte İzzetbegoviç, kendi ulusunu diğerlerinden üstün gören anlayış olan faşizm⁴³ ile sonuna kadar mücadele edeceklerini belirtirken bunun yolunun demokrasiden, Bosna-Hersek halklarının tekrar topraklarına dönmesinden ve sağlam politik sistem kurmaktan geçtiğine inanmıştır.⁴⁴ Dolayısıyla İzzetbegoviç için faşist ideolojilerin toplumsal ve siyasal yaşamda ömürleri uzun değildir. Ayrıca onun açısından diğer toplumların varlığını yadsıyan ve/veya tehdit eden ideolojiler ile ciddi mücadele edilmelidir.

Öte yandan İzzetbegoviç, İslam referanslı yönetim kurabilmek için güç odaklı değil, adalet odaklı uygulamalar yapılması gerektiğini ve bu düşüncenin kaynağının Allah rızası olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, *yönetenler kendi çıkarını bir kenara bırakmalı ve halkın mutluluğu için fedakârlıklar yapmalıdır.*⁴⁵ Öyle ki, İzzetbegoviç'in adalet kavramına verdiği önem askerlerine ve halkına, düşmana dahi adaletli davranmayı tavsiye etmesinde kendisini göstermiştir. Onun bu tavsiyesinin kaynağı Kur'an'dır.⁴⁶ İzzetbegoviç, savaşta ve barışta insan olabilmek ve insan kalabilmek hususundaki dirençlerinin Allah'a ve kendilerine dönük ahlaki sorumluluklarından kaynaklandığını belirtmiştir. Ona göre bu ahlaki sorumluluk siyasal anlamda hukuk devleti ilkesine bağlı olarak gerçekleşecektir.⁴⁷ Görüldüğü üzere İzzetbegoviç için adalet; insanın, toplumun ve devletin temelini oluşturmaktadır. Adaletten yoksun insanların, toplumların ve siyasal sistemlerin yozlaşmış çürümekten başka seçeneği yoktur.

Siyasetin kişisel çıkardan uzaklaşarak toplum yararına yapılması herkesin arzu ettiği şeydir. Ancak pratiğe bakıldığında siyasilerin bu konuda eleştirildiği görülmektedir. İzzetbegoviç'e çıkar konusunda ilham veren anlayışın devlet adamı ile politikacının farkının, birinin devleti diğerinin sonraki seçimleri düşündüğü şeklinde ifade edilen düşüncede saklı olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁸ Bu bakımdan İzzetbegoviç İslam inancına sahip olduğundan, değil sonraki seçimin, sonraki dakikanın ne olacağına bilinemeyeceğinin farkında bir siyasetçi olmuştur. Bu sebeptir ki o, hayat hakkında şunları ifade etmiştir: *"Hayat tehlikeli bir şeydir. Güvensizlik, yaşamının bedelidir. Sadece ölenler ve asla doğmayacak olanlar mutlak anlamda güvendedirler."*⁴⁹ Dolayısıyla İzzetbegoviç, insan hayatını anlamlı kılmak için pragmatist ve oportünist siyaseti kabul etmeyen, halkının özgürlüğü adına siyaset yapan ve siyasetin samimi niyet ile yapılması gerektiğini düşünen inançlı bir siyasi lider olmuştur.

İzzetbegoviç, 'İslam Nizamı' adını verdiği düşünce ile Hıristiyan Avrupa'nın ortasında İslami yaşam felsefesi ortaya koymuştur. Onun, bu nizam ile öncelikli olarak Boşnakların ezilmişliğine son vermeyi, sonrasında ise insanlığın geleceğine anlam katmayı amaçladığı söylenebilir.⁵⁰ İzzetbegoviç, İslam Nizam'ını tanımlarken

⁴¹ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 579.

⁴² Aliya İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, çev. Fatmanur Altun, Rıfat Ahmetoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017d), 33.

⁴³ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 580.

⁴⁴ İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, 32-33.

⁴⁵ Akın ve Karaarslan, *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelecisi ve İslam Düşünürü*, 60.

⁴⁶ İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 77.

⁴⁷ İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, 75.

⁴⁸ İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 145.

⁴⁹ İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 6.

⁵⁰ Erdal Baykan, *Aliya Okumaları İslam Deklarasyonu* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016), 26.

şu ifadelerle yer vermiştir: “(..) *din ve kanunun, eğitim ve gücün, ideallerin ve menfaatlerin, manevi toplumun ve devletin, gönüllülüğün ve gücün birliğidir.*”⁵¹ Bununla birlikte İzzetbegoviç, İslam'ı yalnızca inanç ve ibadet yönü ile değerlendirmemiş onu yaşamın her alanında aktif kılmak istemiştir. Bu bakımdan İslam'ın modern hayata göre yeniden yorumlanması gerektiğini düşünen İzzetbegoviç, geleneksel muhafazakârlığa karşı olumsuz tutum sergilemiştir. O, aynı zamanda İslam'dan uzaklaşan modernistleri de eleştirerek onların bakış açısının kültürel hafızanın kaybolmasına ve kimliğin yozlaşmasına yol açtığını belirtmiştir.⁵² Dolayısıyla İzzetbegoviç'in siyaset anlayışında İslami değerlerin yadsındığı veya yok sayıldığı herhangi bir düşünceye ve davranışa yer yoktur.

İzzetbegoviç, bir milletin lideri olmanın bazı temel niteliklere sahip olmakla birlikte birçok zaaftan yoksun olmayı gerektirdiğini belirtmiştir. İzzetbegoviç, ‘Tarihe Tanıklığım’ isimli eserinde hapisane günlerinde Bosna'nın geleceği için siyasal parti kurmanın gerekliliğini düşünmekle birlikte kendisini siyasi lider olarak görmediğini belirtmiştir. İzzetbegoviç, bu noktada kendi zaaflarından ve siyasetin çelişkilerinden bahsetmiştir. Siyaseti şekillendiren temel unsurun ahlak olması gerektiği üzerinde durmuştur. İzzetbegoviç açısından bu ahlak, İslam ahlakıdır.⁵³ Ona göre, ahlak herkeste var olan genel bir duygu olmasına karşın, ahlaki kudret herkeste yoktur.⁵⁴ İzzetbegoviç'in liderlik anlayışına göre liderler veya yöneticiler ahlaki kudret sahibi kişiler olmalıdır.⁵⁵ Dolayısıyla İzzetbegoviç açısından insan, siyasette her şeyden önce ahlaklı ve ahlaki kudret sahibi olmalıdır.

Öte yandan siyaseten önemli bir diğer kavram, iktidar kavramıdır. İktidar kavramı başkalarının davranışlarını etkileyebilme gücünü ifade etmektedir. Siyasi iktidar ise herhangi bir ülkenin ve halkın tamamı üzerinde yetkili olan güçtür.⁵⁶ İzzetbegoviç, insanların iktidarlara nasıl bir psikoloji ile yaklaştığı üzerine düşünceler üretmiştir. Ona göre, bazı insanlar güçlü iktidarın, disiplinin ve askeri düzenin kuralları ile yaşamaktan mutludur. Planlanmış şehirlerde tekdüze yapılardan hoşlanırlar. İzzetbegoviç'e göre, bu tarz insanlar tek tipleştirici uygulamalar ile hayatın standart planda yaşanmasını isterler. Ona göre bu kişiler, tebaa zihniyetli olmakla birlikte otoriter yönetimlerin doğmasını kolaylaştırırlar.⁵⁷ Oysa İzzetbegoviç, insanların ve özellikle Müslümanların Allah'a teslimiyet dışında herhangi bir otoriteye rıza göstermelerine karşı çıkmıştır. O, eğitim kurumlarının insanların özgür iradelerini yok etmeye yönelik zorla terbiye etme, korku ile yola getirme gibi uygulamalarını eleştirmiştir. İnsanların tebaaya dönüştürülerek kolay yönetilmesi düşüncesine karşı, insanın iç özgürlüğünün gerçekleşmesi düşüncesini belirtmiştir.⁵⁸ Ona göre, insanın iç özgürlüğünün yarattığı sorumluluk duygusuyla aklını ve iradesini başkasının hizmetine vermemesi, saygın ve şahsiyetli insan ile tebaayı ayıran önemli bir seçimdir.⁵⁹ Dolayısıyla İzzetbegoviç için ideal insan, siyasal otoriteler karşısında sindirilmiş insan değildir. Kendi iç özgürlüğü ile iradesini ortaya koyabilen özgür insandır.

⁵¹ İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 39.

⁵² İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 21-34.

⁵³ İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 176.

⁵⁴ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 165.

⁵⁵ İzzetbegoviç, *Konuşmalar*, 35.

⁵⁶ Erol Turan, *Siyaset* (Konya: Palet Yayınları, 2017), 48.

⁵⁷ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 228-229.

⁵⁸ Alev Erkilet, “Özgürleştirici Bir Lider: Aliya”, *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Ö. H. Özalp ve K. Gültürk (İstanbul: Etkin Ajans, 2010), 113-114.

⁵⁹ Şaban Ali Düzgün, “Aliya ve Kurucu İrade Olarak İslam”, *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Ö. H. Özalp ve K. Gültürk (İstanbul: Etkin Ajans, 2010), 84.

İzzetbegoviç, özgürlük, dram ve ütopya konusundaki fikirleri bağlamında siyasal iktidarın kalıplara sıkışmış ve bireyi de kalıplara sıkıştıran siyasal yaklaşımlarına karşı çıkmıştır. İzzetbegoviç, dram ve ütopya arasındaki farklılığı şöyle açıklamıştır: “Ütopyanın mekanizması gayriinsanî olmakla beraber mükemmeldir. Dramın özünü hürriyet, ütopyanın özünü ise buna zıt iki gerçek olan düzen ve yeknesaklık teşkil etmektedir.”⁶⁰ Bu bakımdan İzzetbegoviç, insan yaşamının dramatik yönüne vurgu yaparak insan hayatının hiçbir kalıba sığamayacağını düşünmüştür. O, bu anlamda siyasal iktidarların bireysel ve toplumsal hayatı düzenlerken insan gerçeğinden uzaklaşmamasını önemsemiştir. İzzetbegoviç’e göre, ütopyaların kurgu olarak dünyaya dönük olması şahsiyet bağlamında insanı itibarsızlaştırarak onun değerini düşürecektir. Oysa dram çok yönlü insanı yüceltecektir. İzzetbegoviç, dramın insanı yücelten yönüyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Dramda insan, büyüklüğüyle bütün dünyayı gölgede bırakıyor. Dünya sadece görünüş, dekor, hemen hemen hayal oluyor.”⁶¹

İzzetbegoviç, insanın dramatik yönünün tezahürü olan siyasal partilerin demokrasi açısından önemli kurumlar olduğunu belirtmiştir. Tek parti ve parti devleti anlayışına karşı çıkan⁶² İzzetbegoviç, iktidar olmanın insanları zamanla yozlaştırdığını vurgulamıştır. Ona göre, yöneticiler bu yozlaştırıcı güce karşı ancak Allah’a güçlü iman ile bağlanarak direniş gösterilebilirler. Yöneticilerin despotik uygulamalarını önleyecek yegâne güç, Allah korkusudur. Ancak hak ve adalet duygusu ile hareket eden iktidarlar herkes için adil yaşam sunulabilir.⁶³

Öte yandan Bosna’daki halkların 1990’lardaki durumunu son derece kaotik gören İzzetbegoviç, barışın ve huzurun ancak demokrasi ile gerçekleşeceğini düşünmüştür. İzzetbegoviç, bu hususla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “İnsan haklarına ve özgürlüklere dayalı bizim konseptimizin zulüm ve ayrımcılığa dayalı, mit kaynaklı büyük Sırbistan konseptine galip geleceğinden şüphemiz yoktur. Bu sebeple biz geleceğe umutla bakıyoruz. Zira demokrasi kaybedemez.”⁶⁴ Buradan anlaşılacağı üzere İzzetbegoviç, Bosna-Hersek’te demokratik cumhuriyet yönetimini kurmak istemiştir. İzzetbegoviç, ‘Demokratik Eylem Partisi’nin Velika Kladuša’daki 25.08.1990 tarihli seçim mitinginde, demokratik cumhuriyet kurma idealini şöyle ifade etmiştir:

“İdealimiz sivil, halka ait bir cumhuriyettir. Bosna-Hersek bir sivil cumhuriyet olarak idealimizdir. Yani İslam Cumhuriyeti değil, ancak sosyalist cumhuriyet de idealimiz değildir. (...) Bunun için Sırp ve Hırvatların onayı gerekir ve biz buradan onları Bosna Hersek’i sivil ve demokratik ülke olarak inşa etmemiz için onlara çağrı yapıyoruz.”⁶⁵

İzzetbegoviç, Avrupa coğrafyasında ortaya çıkan faşist, komünist ve totaliter yönetimlerden ve diktatörlüklerden zarar görmüştür. İzzetbegoviç, totaliter yönetimlerin medeni kabul edilen Avrupa’da ortaya çıkmasını şöyle değerlendirmiştir: “Avrupa tuhaf bir yer. Kendisini demokrasinin beşiği ve muallimi olarak görür, ama aynı zamanda diktatörlükler ve totaliter fikirler konusunda sıra dışı bir kabiliyet gösterir”⁶⁶ Ona göre, dünyanın ve Balkanların ihtiyacı olan yönetim biçimi demokrasidir. İzzetbegoviç, Bosna Savaşı’nda dahi

⁶⁰ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 221.

⁶¹ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 234.

⁶² İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 76-77.

⁶³ Akın, *Çağa İz Bırakan Önderler*, 101-102.

⁶⁴ Aliya İzzetbegoviç, *Köle Olmayacağız*, çev. Rahman Ademi (İstanbul: Fide Yayınları, 2017e), 267.

⁶⁵ İzzetbegoviç, *Köle Olmayacağız*, 19.

⁶⁶ İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 130.

parlamentar sivil demokrasiye, piyasa ekonomisine, çok partili hayata, temel hak ve özgürlüklere, uluslararası sözleşmelere ve Avrupa'ya dönük siyasete bağlı kalacaklarını ifade etmiştir.⁶⁷

Diğer yandan İzzetbegoviç'in, demokrasi kavramının doğru anlaşıldığı konusunda çekinceleri vardır. Ona göre, herhangi bir diktatör dahi demokrat olduğunu iddia edebilir. Demokrasi konusunda belirleyici olan şey iktidarın seçimle değiştirilip değiştirilemediğidir. Ona göre, herhangi bir yönetim meşru yollarla görevden çekilmiyor ise demokratik seçenek olarak kalmak ve halkın mutluluğunu amaç edinmek hususunda kusurları var demektir.⁶⁸ İzzetbegoviç, diktatörlüklerde görülen uygulamaların beğenilir olsa dahi yönetenin niteliği sebebiyle ahlaksızca kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü halkın özgür iradesiyle seçim olmamışsa o yönetimde ahlaktan söz edilemez. Bu noktada demokrasi ile yönetilen ülkelerde geniş haklar sebebiyle eleştirilebilecek konular olsa dahi özgürlükler adına bu duruma katlanılmalıdır.⁶⁹ Dolayısıyla İzzetbegoviç açısından toplumuna hizmet etmek isteyen herhangi bir siyasi parti demokratik yollar ile göreve gelmeli ve demokratik yollar ile görevden çekilmelidir. Demokratik yönetimlerde aksi bir durum söz konusu olamaz.

3. Aliya İzzetbegoviç'in Siyaset Anlayışının Fiilen Karşılığı

İzzetbegoviç'in Demokratik Eylem Partisi (SDA)⁷⁰, kurucu kırk kişinin imzası ve 'Kırklar Açıklaması' olarak bilinen bildiri ile 27 Mart 1990 tarihinde kurulmuştur. Parti, temel ilkeleri ile 1990 seçimlerinde farklılıklara hoşgörüsünü resmi olarak ortaya koymuştur. Demokratik Eylem Partisi, 18 Kasım 1990 seçimlerinde⁷¹ Parlamentodaki iki yüz kırk sandalyeden seksen altısını kazanmıştır. İzzetbegoviç, Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığının ilk yasama oturumunda partiler arası anlaşma ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁷² İzzetbegoviç'in Cumhurbaşkanı seçildikten sonraki en önemli başarısı 29 Şubat-1Mart 1992 tarihlerinde yapılan halk oylaması sonucunda, 3 Mart 1992'de, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını elde etmesidir.⁷³

İzzetbegoviç ve SDA kurucuları, Bosna'da demokratik sistem içerisinde özgürlükçü, adaletli ve hukuka bağlı yönetim kurmak istemişlerdir. Özgürlük ve yasa güvencesi özellikle Boşnak halk için en büyük ihtiyaç olmuştur. Öyle ki, Boşnaklar Balkanlarda yaşanan çatışmalardan sonra Müslüman Sırp lar ya da Müslüman Hırvatlar olarak bir tarafa aitmiş gibi gösterilmek istenmiştir. Boşnak kimliğiyle sürdürdükleri mücadeleleri baskı ve şiddetle bastırılmaya çalışılmıştır. Kırklar Açıklamasında bu konuya dikkat çeken bir madde vardır. Denilmiştir ki, bütün halklara saygının yanında Müslüman topluma haklar konusunda aynı özen gösterilmelidir. Bu madde, İzzetbegoviç ve arkadaşlarının Boşnaklara pozitif ayrımcılık yapmadıklarını göstermiştir. Eşitlik ilkesi, tüm halklar için güvence olarak kabul edilmiştir. Halkı din, dil, ırk, cinsiyet, statü gibi konularda ayırtıran her şey ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca SDA, başta 'Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' olmak üzere uluslararası hukuk metinlerine bağlılık sözü vermiştir. Bu bakımdan İzzetbegoviç'in siyaset

⁶⁷ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 137.

⁶⁸ İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 251-252.

⁶⁹ İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 78-104.

⁷⁰ Demokratik Eylem Partisi'nin Boşnakça yazımı olan Stranka Demokratske Akcije'nin kısaltmasıdır.

⁷¹ Bu seçim, Bosna-Hersek'in etnik yapısını yansıtmış, oyların %36'sını Müslümanlar, %30'unu Sırp lar, %18'ini ise Hırvatlar almıştır. Tekin, *Bosna-Hersek Devleti 1991-2011*, 6.

⁷² İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 96.

⁷³ Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, 129.

anlayışında iktidarların hem devlet yönetiminin devamlılığını sağlaması hem de bireylerin özgürlüğünü ulusal ve uluslararası yasalarla koruması esastır.⁷⁴

Diğer yandan serbest genel seçim ve gizli oy ile yapılacak seçimlerde SDA, yalnız Müslümanların değil, Bosna bölgesinde yaşayan tüm vatandaşların siyasi temsilcisi olmak iddiasıyla yola çıkmıştır. Yasa egemenliği ve halk egemenliğini amaçlayan SDA, tek parti tekelinin kalkmasını istemiştir. İzzetbegoviç'e göre, çoğunluk değil, çoğulculuk kanunlarla korunmalıdır. En küçük halkların dahi eşitliği savunulmalıdır. Çoğunluğun tiranlığından mutlak suretle kaçınılmalıdır.⁷⁵ Bununla beraber İzzetbegoviç, gerçek demokrasinin azınlıklara haklarının teslim edilmesiyle gerçekleşeceğini belirtmiştir. O, azınlıkları dikkate almayan çoğunluk hükümetinin tiranlığa dönüşeceğini ifade etmiştir. Ayrıca İzzetbegoviç, halkın eğitim seviyesi ile iktidarların karakteri arasında ilişki kurmuştur. Ona göre, eğitilmiş toplumların tiranlık sistemine izin vermesi mümkün değildir.⁷⁶

İzzetbegoviç, Yugoslavya'daki Müslümanların savaşlar ve siyasi karışıklıklar nedeniyle eğitimdeki geri kalmışlığına çözüm bulmak için okullaşmanın artması ve eğitimin geliştirilmesi hedeflerini ortaya koymuştur. İzzetbegoviç, eğitim konusunda zorunlu ve parasız eğitim ile vatandaşlar arasında fırsat eşitliği yaratmak istemiştir. Onun eğitim ile ilgili temel amacı, komünist ideolojiyle ortaya çıkan bir örnek eğitime son vererek eleştirel düşünceye saygı duyulan müfredat hazırlanmasını sağlamaktır.⁷⁷ İzzetbegoviç'e göre eleştirelilik içermeyen herhangi bir eğitim sistemi insani olmaktan uzaktır. İzzetbegoviç, eğitimi yalnızca kendi halkı için değil, bütün Müslüman toplumlar için kurtarıcı olarak görmüştür. İslam dünyasının yaşadığı geri kalmışlıktan ancak eğitim yoluyla kurtulabileceğini düşünmüştür. Ona göre eğitim, bilim ve teknolojiyi reddetmeyen ve toplumların kültür öğelerini yadsımayan usul ile yapılmalıdır.⁷⁸ Dolayısıyla İzzetbegoviç, eğitimin niteliğinin herhangi bir ülkenin siyasi tercihlerini ve geleceğini belirleyen önemli bir unsur olarak düşünmüştür.

İzzetbegoviç, bütün bu ilkelerle birlikte, Bosna-Hersek Cumhuriyetini yönetebilmek için ortaya koydukları çevre, ekonomi, hukuk gibi konulardaki ilkelerin ve yapısal değişikliklerin refah devleti anlayışına aykırı olmayacak şekilde uygulanması yönünde çalışacaklarını belirtmiştir. Ücretsiz sağlık hizmeti, işsizlere, yaşlılara, hastalara yardım, anne ve çocukların sağlığı, aile kurumunun korunması gibi ilkeler İzzetbegoviç'in siyaset anlayışının diğer yönlerini oluşturmuştur.⁷⁹

İzzetbegoviç'in siyaset anlayışını yansıtan SDA ilkeleri, 1992'de Bosna'nın bağımsızlık ilanı ile birlikte başlayan çatışmaların Bosna Savaşı'na dönüşmesiyle, istenilen nitelikte uygulanamamıştır. Zira Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı, Sırp ve Hırvat saldırıları üzerine 20 Haziran 1992'de resmi olarak savaş durumu ilan etmiştir. İzzetbegoviç, son ana kadar barış talep ederek savaş dışı çözümler için diplomatik müzakere çabalarını sürdürmüştür.⁸⁰ Bu süreçte İzzetbegoviç, Carrington, Cutileiro, Vance-Owen, Owen-Stoltenberg ve Dayton gibi barış görüşmelerine katılmıştır.⁸¹ Bunların neticesinde İzzetbegoviç, savaş sonrası dönemde, Bosna'nın

⁷⁴ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 76-78.

⁷⁵ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 76-77.

⁷⁶ İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 156.

⁷⁷ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 79.

⁷⁸ İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 68-69.

⁷⁹ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 80-81.

⁸⁰ Halil Ünal, "Adaletsiz Savaş ile Adaletsiz Barış Arasında Aliya İzzetbegoviç", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 229 (2016): 119-120.

⁸¹ İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım*, 563.

bağımsızlık kazanmasını en büyük başarısı olarak kabul etmesine karşın, en büyük başarısızlığını demokratik Bosna-Hersek'in kuruluşunun istenilen hızda ilerlemiyor olması olarak ifade etmiştir.⁸²

Sonuç

Aliya İzzetbegoviç'in hayatı, söylemleri, eylemleri ve siyaset anlayışı incelendiğinde onun totaliter yönetimlerin Boşnaklar üzerindeki baskılarını bertaraf etmeye çalışmış özgürlükçü bir lider olduğu görülmektedir. İzzetbegoviç, Sırp'ların ve Hırvatların Bosna'yı içlerine alarak büyük ulus devletler kurma arzularını ütopya olarak değerlendirmiştir. İzzetbegoviç'in, Boşnakların milli ve dini unsur olarak kabul edilmesi, diğer uluslarla birlikte eşitlik, özgürlük, adalet ve hukuk güvencesi gibi ilkelerle yaşaması için yapılan referandum sonucu Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesi, onun demokrasiye bağlılığını göstermiştir. Bununla birlikte İzzetbegoviç'in Bosna Savaşı'nda Boşnakların direnişine öncülük etmesi, onun bağımsızlık uğruna yapabileceklerinin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca onun bağımsızlık düşüncesi ile ortaya çıkan Bosna halkının direniş mucizesi, dünya çapında emperyalizm adına sömürülen ve kimliksizleştirilen milletlere örnek teşkil etmiştir.

İzzetbegoviç'in Bosna Savaşı öncesinde ve savaş sırasında diplomasinin önemini farkında bir lider olduğu görülmüştür. O, bu amaçla pek çok barış görüşmesine katılmış ve ülkesine barışın gelmesi için büyük çaba harcamıştır. Devlet yönetiminde hukuki anlamda uluslararası sözleşmelere bağlılığı önemseyen İzzetbegoviç, içedönük devlet sistemine taraf olmamıştır.

İzzetbegoviç, anti-faşist, anti-komünist yönelimli Avrupalı Müslüman bir lider olarak tanınmıştır. İslam Nizamı adını verdiği ideali çerçevesinde Avrupa'da Müslüman olarak nasıl yaşamak istediğinin ilkelerini ortaya koyması, onun özgürlük isteğini ve Allah'a teslimiyetini göstermektedir. İslam'ı yalnızca inanç olarak görmeyen İzzetbegoviç, onun yaşamın bütün alanlarında var olmasını istemiştir. İzzetbegoviç'in bu isteğinin temelinde Avrupa'da İslam Devleti kurmak değil, o coğrafyada İslam'ın özgürce hayat bulmasını sağlamak vardır. Zira İzzetbegoviç'in siyaset anlayışı, İslam ve ahlak anlayışından hareketle ortaya konulmuştur. İzzetbegoviç, samimi inanç ile iyi ameller işlemek üzerine kurduğu düşünce dünyasını siyaset hayatına yansıtmaya çalışmıştır.

Diğer yandan İzzetbegoviç'in siyaset anlayışında pragmatizme, oportünizme kesinlikle yer yoktur. Ona göre, menfaatlerin yerini samimi niyetlerin aldığı yönetim, insanları iki dünyadaki mutluluk hedefine daha çok yaklaştıracaktır. Bununla birlikte İzzetbegoviç'in, devletin çoğunluğun istekleri ve çıkarları doğrultusunda yönetilmesine karşı çıkması ve sağlıklı demokrasinin ölçütünü azınlıkların mutluluğu olarak kabul etmesi onu popülist siyasi liderlerden ayırmıştır.

Görüldüğü üzere, Bosna Savaşı'nın sona ermesi ve Bosna-Hersek'in sivil cumhuriyet yönetimi altında demokrasi ile tesis edilmesi kolay olmamıştır. Ancak İzzetbegoviç ve arkadaşları demokratik sistemin kurulması için öncü kişiler olmuşlardır. Günümüz dünyasında 'Bilge Lider' olarak anılan İzzetbegoviç'in siyaset açısından söylemlerinin ve eylemlerinin incelenmesi günümüz siyasetçilerinin ufkunu açması, siyasetin kali-

⁸² Akın, *Çağa İz Bırakan Önderler*, 33.

tesini yükseltmesi ve sorun çözme yeteneğinden yoksun siyasi anlayışlara yeni perspektifler sağlaması açısından anlamlı bir çaba durumundadır.

Kaynakça

- Akın, Mahmut Hakkı. “Aliya İzzetbegoviç’in Entelektüel Mirası”. *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Ö. H. Özalp ve K. Gültürk, 100-107. İstanbul: Etkin Ajans Ekim 2010.
- Akın, Mahmut Hakkı ve Faruk Karaarslan. *Aliya İzzetbegoviç Özgürlük Mücadelecisi ve İslam Düşünürü*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- Akın, Mahmut Hakkı. *Çağa İz Bırakan Önderler*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2017.
- Baykan, Erdal. *Aliya Okumaları İslam Deklarasyonu*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Bora, Tanıl. *Bosna Hersek: Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*. İstanbul: Birikim Yayınları, 1993.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Düzgün, Şaban Ali. “Aliya ve Kurucu İrade Olarak İslam”. *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Ö. H. Özalp ve K. Gültürk, 84-90. İstanbul: Etkin Ajans, 2010.
- Eliaçık, Recep İhsan. *Aliya İzzetbegoviç Yenilikçi Müslüman Düşünürler Dizisi 2*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 2016.
- Erkilet, Alev. “Özgürleştirici Bir Lider: Aliya”. *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Ö. H. Özalp ve K. Gültürk, 112-116. İstanbul: Etkin Ajans, 2010.
- İsakoviç, Zehrudin. “Aliya İzzetbegoviç 1925-2003 Biyografisi”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 229 (2016): 173-218.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Bosna Mucizesi-Konuşmalar*, çev. Fatmanur Altun ve Rifat Ahmedoğlu. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2003.
- İzzetbegoviç, Aliya. *İslam Deklarasyonu*, çev. Sanela Crnovrsanin ve Mirela Crnovrsanin Kurtali. İstanbul: Yarın Yayınları, 2016.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017a.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, çev. Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017b.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Tarihe Tanıklığım*, çev. Alev Erkilet, Ahmet Demirhan ve Hanife Öz. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017c.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Konuşmalar*, çev. Fatmanur Altun ve Rifat Ahmetoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017d.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Köle Olmayacağız*, çev. Rahman Ademi. İstanbul: Fide Yayınları, 2017e.
- Jerkovic, Adamir. “Aliya Machiavelli’ye Karşı”. *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Ö. H. Özalp ve K. Gültürk, 34-38. İstanbul: Etkin Ajans, 2010.
- Kala, Enes, Muhammet. “İzzetbegoviç ve Sartre’da Tek Kavram İki Pergel: İki Farklı Özgürlük Tasavvuru.” *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 229 (2016): 385-405.
- Kapani, Münci. *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001.
- Küçükalp, Derda. *Siyaset Felsefesi*. Bursa: Dora Basım-Yayın, 2016.
- Öz, Asım. *Aliya İzzetbegoviç Geleceği Yenilemek*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2017.
- Şerif, Fatih Ali Hasaneyn Muhammed. *Bilinmeyen Aliya*, çev. Ali Cançelik. İstanbul: Şule Yayınları, 2018.
- Tekin, Cemile Haliloviç. *Bosna-Hersek Devleti 1991-2011*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.
- Turan, Erol. *Siyaset*. Konya: Palet Yayınları, 2017.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. “Siyaset”. 01.11.2019 tarihinde erişildi. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=siyaset>
- Ülger, İrfan Kaya. *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2016.
- Ünal, Halil. “Adil Savaş ile Adaletsiz Barış Arasında Aliya İzzetbegoviç”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi* 229 (2016): 118-125.
- Yorulmaz, Hüseyin. *Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç*. İstanbul: Hat Yayınevi, 2015.